

Kirja-arvio

Moninaisia näkökulmia ja käsitteitä tunteista ja affekteista keskeneräisesti paketoituna

Rinne, Jenni, Anna Kajander ja Riina Haanpää (toim.). 2020. *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry. <https://doi.org/10.31885/9789526850962>. 346 sivua.

Viliina Silvonen

Affektit, tunteet ja affektiivisuus ovat parin kymmenen vuoden aikana nousseet suosituksi tutkimuskohteeksi ja tulokulmaksi humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla. Yhtenäisen suuntauksen sijasta tunne- ja affektiteoriat ovat teoreettisesti ja käsitteellisesti moninainen keskustelujen rypäs. Yhteistä näkökulmille on tutkimuksellisen kiinnostuksen suuntaaminen teksteistä ja esityksistä muun muassa kokemuksiin ja kehollisuuteen. *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa* -artikkelikokoelman takakansitekstin mukaan näitä moniselitteisiä ja -näkökulmaisia "affektiivisiä teorioita" lähestytäänkin kirjassa "eri tavoin, kuitenkin siten, että affektin ja tunteen käsitteet ovat keskeisinä määrittelyjen kohteina."

Tartuin kirjaan toiveikkaana odottaen, että johdannossa kootaan yhteen sitä määritelmien epämääräistä vyyhtiä, jonka kuka tahansa tunne- ja affektiteorioiden suossa rämpinyt on kohdannut, ja että kirjan luettuani olisin paremmin selvillä, mistä kaikesta on kyse. Tiesin toivovani kuuta taivaalta, mutta toivoinpa silti. Kuun sijasta sain toisen, vähän erilaisilla linsseillä ja säädöillä varustellun kaukoputken, jolla näkyi jokseenkin sama sekavuus ja ristiriitaisuus, jonka tunsin jo ennestään. Kirjan tavoitteena ei olekaan kertoa, mitä tunteet ja affektit ovat; se kertoo, miten monia eri asioita ne voivat olla kulttuurien tutkimuksen kentällä.

Vaikka kokoelma on kattava ja monipuolinen, jää monia tulokulmia ja lähestymistapoja puuttumaan. Se on ymmärrettävää ja hyväkin asia, kun ottaa huomioon, että käsissäni ei ole jättimäinen tiiliskivi, vaan näppärä johdattelevan tuntuinen teos. Tältä kannalta ajateltuna kirjan otsikko "Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa" tuntuu hivenen harhaanjohtavalta:

kokoelmahan tuo esiin vain osan tavoista käsitteellistää ja lähestyä tunteita ja affekteja kulttuurien tutkimuksessa.

Käsitteiden ja teorioiden kirjo

Affektit ja tunteet, joita kirjassa tarkastellaan, ovat muun muassa tunnetiloja ja -kokemuksia, epämääräisiä ruumiillisia aistimuksia ja oltiloja, aistimista, mielialoja, liikuttumista, merkityksenantoa, intensiteettiä, resonointia... Kaikkia näitä voidaan lähestyä samoin termein, ja kaikilla näillä näkemyksillä on tausta jossakin affekti- ja/tai tunneteoriassa. Käsitteiden ja analyysin viitekehyksen tarkka määrittely on siis erityisen tarpeellista affektikäsitteiden ja -teorioiden moninaisuuden vuoksi, kuten kirjan johdannossakin mainitaan (s. 5, 7). Valitettavasti kaikki artikkelit eivät määrittele käsitteitä kovin selvästi. Useissa artikkeleissa kirjan otsikkoon nostettujen niin sanottujen peruskäsitteiden rinnalle tuodaan eriytyneempiä affektiivisuuden käsitteitä, mikä tuntuu olevan aika yleistä tutkimuskentällä (esim. Slaby ja von Scheve 2019). Yleisesti se, mitä affektilla ja erityisesti tunteella kulloinkin ”lopulta tarkoitetaan” (s. 7), jää liian paljon lukijan tulkinnan varaan. Myös johdantoartikkelissa keskeisiä käsitteitä – affekti ja tunne (ja emotio) – käytetään osin epäjohdonmukaisesti rinnastaen, samastaen ja kontrastoiden, ja ’tunne’ jää oikeastaan kokonaan määrittelemättä.

Johdannon epäjohdonmukainen käsitteiden käyttö selittyy kokoelman artikkeleiden teoreettisen taustan moninaisuudella ja sieltä tulevilla määrittelyillä päällekkäisyyksineen ja ristikkäisyyksineen. Artikkeleiden teoreettisessa taustassa näkyvät 2000-luvun keskeisimmät tunne-/affektiteoreetikot Brian Massumi (esim. 1995; 2002), Sara Ahmed (2004) ja Margaret Wetherell (2012), joiden näkemykset risteävät ja ovat osin kovin vastakkaisiakin. Lisäksi kukin heistä käyttää affektin, emotion ja tunteen käsitteitä eri tavoin. Teoreettiseen taustakirjoon yllättävän twistin tuo Helena Hörnfeldtin artikkelissa ja sen myötä johdannossa (s. 8) vilahdava psykologian puolelta tuleva ymmärrys perustunteista. Tämä on yllättävää, koska etenkin kulttuurintutkimuksellisilla aloilla (laajasti käsitettynä) perustunteet ja niihin liittyvä universaaliuden ajatus ovat varsin kritisoituja (esim. Wetherell 2012, 3; Scheer 2012, erit. 201–202, 220; myös psykologiassa näkemys on kerännyt kritiikkiä, esim. Mendes 2016, erit. 167–170).

Johdanto käy näitä eri teorioiden tulokulmia ja määritelmiä läpi kiitettävästi, mutta kokonaisuus jää vähän sekavaksi. Täsmällisempien käsitteiden määrittelyiden ohella olisin kaivannut erityisesti johdantoon tiukempaa kommentointia siitä, mitä kaikkea tunteet ontologiselta kannalta ovat. Myös kokoelman tutkimusartikkeleiden ryhmittely otsikoiden alle olisi voinut selkeyttää kokonaisuutta, vaikka artikkeleita onkin vain yhdeksän.

Monipuolinen anti

Kirjan artikkelit ovat vaihtelevia niin pituuden kuin aiheen käsittelyn osalta. Pisimmät artikkelit ovat lähes viisikymmensivuisia (Kinnunen ja Kolehmainen; Saresma) – tosin kirjan taitto on ilmava. Useissa artikkeleissa teoreettiset ja metodiset osiot jäävät ohuiksi ja analyysista irrallisiksi, minkä seurauksena itse analyysikin jää jokseenkin kuvailevaksi ja keveäksi. Esimerkiksi Åsa Ljungström tavoittelee artikkelissaan tunteita 1800–1900-luvun vaihteen työpäiväkirjamerkinnöistä eli aineistosta, jossa tunteita ei varsinaisesti ilmaista. Hän mainitsee metodikseen lähiluvun ja kertoo hyödyntävänsä omaa empatiaansa, mutta se, mitä hän konkreettisesti analyysissaan tekee, jää rivien välistä luettavaksi. Artikkelit tuntuvat joissain

kohdin elämäkerralliselta kaunokirjallisuudelta, ja alun henkilösuhteiden selostuksen tueksi kaipasi henkilökaaviota – aivan kuten historiallisia romaaneja lukiessa. Marjo Kolehmaisena ja Taina Kinnusen kosketuselämäkertoja analysoivassa artikkelissa olisi puolestaan ollut tiivistämisen varaa aineistokatkelmien ja referoivan tekstin balansoinnissa. Kolehmaisena ja Kinnusen artikkelilta olisi toivonut myös eettistä pohdintaa etenkin raakaa alaikäisen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneen aineistokatkelman kohdalla – olisiko sen voinut jättää julkaisematta? Toisaalta katkelman kirjoittaja on tuottanut sen luettavaksi ja tietoon saatettavaksi.

Kokoelman toimivimmat artikkelit ovat Tuija Saresman artikkeli affektivisuudesta ja vihasta manosfäärissä eli ”sukupuolta ja erityisesti maskuliinisuutta käsittelevien blogien ja nettisivustojen verkostossa” (s. 196), Jenni Rinteen ja Pia Olssonin Helsinkiin liittyvää affektiivisuutta ja näiden kokemusten merkityksellistämistä tekstiaineistosta analysoiva artikkeli sekä Maja Povrzanović Frykmanin artikkeli erilaisiin objekteihin kiinnittyvästä affektiivisesta, muistoja herättävästä voimasta. Saresman napakka ja pedantti ote erottuu edukseen. Hän määrittelee käsitteet ja esittelee aineiston sekä taustateorian selkeästi, eikä lukijalle jää epä-määräiseksi, mitä mikäkin tässä artikkelissa tarkoittaa. Myös kirjoittajan kommentti, ettei hän mielellään toista aineistonsa ”räävittömyyksiä”, mutta ei myöskään ”pehmenä tai sensuroi ikävimpiäkään sanavalintoja”, tuntuu tarpeelliselta tutkijan etiikan kannalta ja vakuuttaa lukijaa. Rinne ja Olsson asettavat tulokulmansa selvästi teoreettiseen viitekehykseen ja määrittelevät käsitteet monipuolisesti pohtien. Povrzanović Frykman syventyy aineistoonsa moninäkökulmaisesti, ja tunteet, affektit, aistiminen ja materiaalisuus kietoutuvat toisiinsa sujuvasti. Artikkelissa tosin jää vähän epäselväksi, minkälaista aineistoformaattia on analysoitu: haastattelun litteraatteja, videotallenteita vai haastattelumuistiinpanoihin nojaavaa etnografista havainnointia.

Samanaiseen epämääräisyyteen kiinnitin huomiota muutamassa muussakin artikkelissa, jotka jättävät kysymyksiä siitä, mitä aineistot tarkalleen ovat tai miten aineistoa on tarkalleen ottaen analysoitu. Menetelmän nimeäminen lähiluvuksi tai etnografiseksi menetelmäksi jää melko abstraktille tasolle. Molemmat ovat kulttuurien tutkimuksessa varsin suosittuja ja mahdollistavat hyvin erilaisia toteutustapoja. Menetelmien osalta kirjan anti jää ohueksi, ja johdannossa ehdotetaan, että menetelmällisiin keskusteluihin voisi tulevaisuudessa syventyä erikseen (s. 28).

Käännösartikkeleita naapurista

Kirjan yhdeksästä tutkimusartikkelista viisi on käännöstä. Tämä yllättää ja herättää kysymyksiä. Käännösartikkelit toki tuovat kokonaisuuteen moniäänisyyttä ja näyttävät, minkälaisia keskusteluja muualla (tässä tapauksessa Ruotsissa) käydään. Artikkelien kääntäminen voisi viitata myös siihen, että kirjaa laadittaessa ovat toimittajien mielissä olleet erityisesti opiskelijat sekä suomen kielen asema akateemisena kielenä.

Käännösten osalta kahdesta käy ilmi, että artikkeleista on olemassa toinen versio. Maja Povrzanović Frykmanin artikkelin yhteydessä kerrotaan suoraan, että artikkelista on julkaistu laajempi versio *Sensitive Objects* -kokoelmassa (s. 31, alaviite 1). Helena Hörnfeldtin artikkelista voi päätellä, että artikkelista on toinenkin versio, mutta mitään viitettä ei anneta (s. 117). Åsa Ljungströmin ja Maria Zackariassonin artikkeleissa ei puolestaan ole mitään vihjettä muusta julkaisusta. Käännöksistä Jonas Frykmanin artikkeli herättää eniten kysymyksiä.

Kirjasta ei käy ilmi, että kyseessä olisi käännös, mutta varmistin asian toimittajilta, sillä epäilin kovin Frykmanin suomen kielen taitoa. Myös Frykmanin osin samaa aihetta käsittelevä, laajempi artikkeli on julkaistu *Sensitive Objects* -kokoelmassa.

Keskeneräisyys viestii välinpitämättömyyttä

Laadukas ja huolellinen toimitustyö antaa käsitellylle aiheelle vankkuutta ja uskottavuutta sekä varmistaa, että kirjoittajan viesti ja tarkoitus – hänen ajattelunsa ja tutkimuksen tulos teoreettisine perusteluineen – välittyvät lukijalle mahdollisimman yksiselitteisesti, saavutettavasti. Samalla viimeistelty kokonaisuus viestii arvostusta niin omaa työtä, kirjoittajaa, lukijaa kuin aihetta kohtaan. Joudun toteamaan, että tämän artikkelikokoelman kohdalla lopputulos on keskeneräinen. Muutamien artikkelien kohdalla tuntuu kuin olisin ihka ensimmäinen lukija; paikoin jopa pirullisen kriittiset kommentoijan silmät olisivat tehneet hyvää koko kirjalle. Ihmettelenkin hieman, jos vertaisarviointikaan ei ole puuttunut näihin ongelmiin.

Kokoelman artikkeleissa on puutteita niin oikeakielisyydessä kuin tekstinhuollossa. Helena Hörnfeldin ja Åsa Lungströmin artikkeleissa, joilla on sama käänntäjä, on runsaasti perusvirheitä oikeakielisyydessä. Saresman artikkelissa on ikäviä taitollisia virheitä, joiden myötä muutamat sitaatit jäävät vaille asianmukaista merkintää (s. 220, 222, 228). Siellä täällä on huolimattomia lyöntivirheitä, noloimpana sivun 56 väliotsikko ”Suupolvien välinen ero”. Pilkut olisin suonut jonkun tarkistavan koko kirjasta. Tunnollisena tekijänä minua häiritsivät myös ylimalkaiset lähdeviitteet: yllättävän usein annetaan vain teoksen vuosiluku ilman sivuja – mikä on harmittavan yleinen tapa muutenkin – tai saman kirjoittajan saman vuoden eri artikkelit ovat viitteissä erottelematta. Myös artikkelien sisällöllisen toimitustyön olisi suonut olleen napakampaa: useassa artikkelissa olisi ollut tiivistämisen varaa. Samoin analyysin ja tulosten sitomista tutkimukselliseen viitekehukseen olisi voinut parantaa. Tutkimusaineistojen antaminen listattuna lähteissä olisi selventänyt yleistä käsitystä käytetyistä aineistoista niin yksittäisten artikkeleiden kuin kokonaisuuden näkökulmasta. Nyt tällainen lista on vain parissa artikkelissa.

Erityisen harmissani olin Helena Hörnfeldtin käännösartikkelin kohdalla, jossa monet ongelmat vaikuttavat johtuvan käänntämisestä. Tekstistä näkyy, että aihe ja affektiteoriat ovat käänntäjälle vieraat ja että hänen kokemuksensa tutkimusartikkeleiden käänntämisestä lienee vähäistä. Etenkin teoreettisissa kohdissa ajatuksen ydin hukkuu epämääräiseen ilmaisuun ja vaillinaisiin lauseisiin, minkä taustalla vaikuttanevat alkukielen rakenteet ja todennäköisesti käänntöksessä tulleet virhetulkinnat. Silmäänpistävämpänä yksittäisenä asiavirheenä on termi ”mediaalinen” (mm. s. 114), jolla oletettavasti pyritään viittaamaan mediaan eikä anatomiseen mediaalisuuteen (kts. lääketieteen sanasto, ltt02072). Harmia lisää se, että artikkelista on ilmeisesti olemassa laajempi versio, mutta koska siihen ei anneta viitettä, ei lukijalla ole mahdollisuutta tarkastaa siitä, mitä kirjoittaja on tarkoittanut.

Puitteet keskustelulle

Kokoelman takakannessa todetaan, että “[t]ässä artikkelikokoelmassa luodaan puitteet affektikeskustelulle erityisesti kulttuurintutkimuksen näkökulmasta erilaisten tapaustutkimusten avulla.” Keskustelun puitteet ovat siinä mielessä hyvä muotoilu, että ne ovat varsin avoimet. Hyvät puitteet vaatisivat mielestäni tarjottua napakampaa käsitteiden määrittelyä

sekä täsmällisemmin kuvattuja teoreettisia viitekehyksiä ja käsiteltyjen tapausten sitomista näihin kehyksiin. On vaikea ruveta keskustelemaan, kun ei ole aivan selvillä, mistä keskustele, miten ja millä sanoilla muut keskustelevat samasta aiheesta tai mistä muut keskustelevat käyttäessään samoja sanoja. Perimmäinen ongelma on se, ettei teoksessa oikeastaan puututa siihen, mitä tunteet ovat. Samalla affektin käsitteen monitulkintaisuus kasvaa entisestään, kun käsite kiinnitetään määritelmässä ja tulkinnoissa jollakin tapaa tunteeseen.

Kun toimituksen keskeneräisyyden jättää huomiotta, on kokoelma kelpo kurkistusluukku tunteiden ja affektien tutkimisen moninaisuuteen kulttuurien tutkimuksen lavealla kentällä. Lukijalta vaaditaan kuitenkin erityistä tarkkuuta ja kriittisyyttä käsitteiden ja tarkasteltavien ilmiöiden kanssa – mitä kussakin artikkelissa lopulta tarkoitetaan ja tutkitaan. Kokoelman myötä selväksi tulee ainakin, että aihe on monimutkainen ja yksimielisyyttä tunteista tai affekteista ei ole edes kulttuurien tutkimuksen kentällä. Nämä tekevät aiheesta vaativan ja samalla äärimmäisen mielenkiintoisen.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Frykman, Jonas ja Maja Povrzanović Frykman (toim.). 2016. *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press. <https://doi.org/10.21525/kriterium.6>.
- Lääketieteen sanasto. Artikkelin tunnus: ltt02072 (02072). https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=ltt02072 [luettu 25.9.2020]
- Massumi, Brian. 1995. "The Autonomy of Affect." *Cultural Critique* 31, The Politics of Systems and Environments, Part II: 83–109. <https://doi.org/10.2307/1354446>.
- Massumi, Brian. 2002. *Parables for the Virtual: Movements, Affect, Sensation*. Durham: Duke University press. <https://doi.org/10.1215/9780822383574>.
- Mendes, Wendy Berry. 2016. "Emotion and the Autonomic Nervous System." Teoksessa *Handbook of Emotions. 4th edition*, toimittaneet Lisa Feldman Barrett, Michael Lewis ja Jeannette M. Haviland-Jones, 166–181. New York: Guilford Press.
- Scheer, Monique. 2012. "Are Emotions a Kind of Practice (And Is That What Makes Them Have a History)?: A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion." *History and Theory* 51(2): 193–220. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00621.x>.
- Slaby, Jan ja Christian von Scheve (toim.). 2019. *Affective Societies: Key Concepts*. Lontoo ja New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351039260-9>.
- Wetherell, Margaret. 2012. *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. Los Angeles ja Lontoo: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446250945>.

Filosofian maisteri Viliina Silvonen on itkuvirsien ilmaisuun, tunteisiin ja affektiivisyyteen erikoistunut folkloristiikan väitöskirjatutkija Helsingin yliopistolla.